

PIRMOSIOS OFICIALIAI PRIPAŽINTO LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO VYTAUTO MONETOS

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalo g. 1
LT-01100 Vilnius
El. p. numizmatika@lnm.lt

*Straipsnyje rašoma apie labai retas monetas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kaldintas monetas, kurių averse pavaizduotas raitelis, o reverse – dvigubi stulpai, vadinami Gediminaičių stulpais. Aptariamos ir šiam tipui artimos monetas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sričių monetas su dvigubais stulpais vienoje pusėje ir liūtu arba dviem leopardais kitoje.
Pagrindiniai žodžiai: moneta; dvigubi stulpai; liūtas; raitelis.*

Įvadas

Pirmašias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) monetas dar gaubia daug paslapčių. Kai kurių monetų rasta visai nedaug, be to, jos yra anoniminės, todėl tyrinėtojai nesutaria dėl šių monetų priklausomumo ir datavimo. Tačiau pastaraisiais metais tokių monetų randama vis daugiau, ir šie radiniai leidžia nauju žvilgsniu pažvelgti į LDK monetų kalybos istoriją. Straipsnyje aptariamos labai retos LDK monetas – Vytauto kaldintos monetas su raiteliu averse ir dvigubais stulpais (vadinamieji Gediminaičių stulpai) reverse. Aptariamos ir šiam tipui artimos monetas – LDK sričių monetas, kurių vienoje pusėje pavaizduoti dvigubi stulpai, kitoje – liūtas arba du leopardai.

Tyrinėtojai daugiausia dėmesio skyrė monetoms su liūtu arba leopardais. Apie jas daugiau sužinota 1915 m., radus Drozdovo (Maskvos sr., Rūzos r.) lobį. Pirmasis apie šias monetas rašė Sergejus Čižovas. Jis nurodė, kad monetas kaldintos Vytauto valdymo laikais, bet tiksliau jų nedatavo, tik pateikė bendrą išvadą, kad lobis paslėptas 1410–1425 m., greičiausiai iki 1415 m. (Čižov 1922: 65–66). Vėliau šias monetas išsamiai tyrė lenkų numizmatas Marian Gumowski (1926). Jis atkreipė dėmesį, kad du leopardai panašūs į Holšteino kunigaikštystės herbą, ir padarė išvadą, kad tai Viazmos kunigaikštystės monetas, kaldintos apie 1410 m. Andriaus Alšėniškio. Žymus rusų numizmatas Aleksejus Iljinas (1940: 22) šias monetas pavadino nenustatytomis. Georgijus Fedorovas (1949; 1951) pritarė S. Čižovui.

1959 m. JAV išleistoje žinomo išeivijos numizmato lietuvio Jono Kario (1959: 165–166) knygoje nurodyta, kad monetas, kurių vienoje pusėje yra liūtas, kitoje – ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю, kaldintos Smolensko kunigaikštystėje. J. Kario nuomone, Smolensko kunigaikštis Jurijus Sviatoslavičius šias monetas kaldino iki 1404 m., t. y. iki Vytautui atsiimant Smolenską. Vėliau jau Vytautas Smolenske kaldino monetas su dvigubais stulpais ir leopardais.

1981 m. apie monetas su liūtu pirmą kartą užsiminė lietuvių autoriai, tačiau jie tik pakartojo M. Gumowski teiginius (žr. Volkaite-Kulikauskiene, Luchtan 1981: 267). 1982 m. žymus rusų numizmatas Ivanas Spaskis (1982) rašė apie keturias naujas šio tipo monetas, kurios iš Rusijos mokslų akademijos Kunstkameros Rytų monetų fondo pateko į Ermitažą. Lenkų numizmatas Ryszard Kiersnowski (1984: 160–161) pritarė J. Kario nuomonei. Naujų duomenų apie aptariamo tipo monetas pateikė numizmatas Vytautas Aleksiejūnas (1985, 1990). Be trijų Drozdovo lobiai monetų ir keturių, patekusių į Ermitažą, jis nurodė dar keturias tokias monetas iš Jokūbo

■ Eduardas Remecas – Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ numizmatas, archeologas. Veiklos sritys: numizmatika, seniausios LDK monetas, numizmatikos bibliografija.

1 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 14,7 mm, p – 0,451 g (Bečių senkapis, Ukmergės r., 1985 m. Saugoma Ukmergės kraštotyros muziejuje)

2 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 12,3 mm, p – 0,246 g (Vilnius, Žemutinės pilies teritorija, 1991 m. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, N 20984)

3 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 11,8 mm, p – 0,214 g (Vilnius, Trakų g. 9, 1997 m. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, GRD 73042)

V. Briuso kolekcijos (jos paminėtos tik rankraštiniame XVIII a. kataloge) ir vieną monetą, rastą Kernavėje (Aleksiejūnas 1990: 229).

1988 m. pirmą kartą paskelbtas naujas monetos tipas – tai moneta su raiteliu vienoje pusėje ir dvigubais stulpais kitoje (Zabiela, Aleksiejūnas 1988). Tokia moneta rasta Ukmergės rajone, Bečių senkapyje. Iki tol apie šį radinį tik užsiminta (Zabiela 1986: 108). 1992 m. rašyta apie kitą tokią pačią monetą, rastą Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje (Kuncevičius, Aleksiejūnas 1992). Šios monetos paminėtos ir Stanislovo Sajausko (1992), S. Sajausko ir D. Kaubrio (1993) darbuose. Juose pritarta J. Kario nuomonei, tačiau įvelta klaida – pastarojo mintis priskirta S. Čižovui. Monetas su raiteliu ir dvigubais stulpais šių darbų autoriai laikė Smolensko monetų prototipu ir teigė, kad jos kaldintos šiek tiek anksčiau nei Smolensko monetos, greičiausiai 1401–1404 m. (Sajauskas, Kaubrys 1993: 29, 50). Visiškai naują požiūrį pateikė Eugenijus Ivanauskas (1994: 29; Ivanauskas, Balčius 1994: 55–67). Jo nuomone, monetos galėjo būti kaldinamos 1398–1401 m. Vilniuje, Polocke ir numanomoje Smolensko kalykloje. 2000 m. išspausdintame 1991 m. archeologo Aleksiejaus Luchtano parašytame straipsnyje aptarta ir moneta su dviem leopardais. Straipsnyje pritarta nuomonei, kad tokios monetos galėjo būti kaldinamos Smolenske, tačiau suabejota, kad ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю, yra kunigaikščio inicialas. A. Luchtanas (2000: 78–79) teigė, kad šis ženklas yra tamga, sietina su Aukso orda, ir kad tokios monetos galėjo būti kaldinamos Viazmos, Briansko ar Riazanės kunigaikštystėse, iš pradžių buvusiose Aukso ordos, vėliau – LDK įtakos sferoje. Apie šias LDK sričių monetas rašyta ir kituose darbuose, tačiau naujų duomenų nepateikta (žr. Michelbertas 1989; Bektinejev 1994). Tik 1999 m. išleistame LDK monetų kataloge įdėta trečiosios monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais iliustracija (žr. monetą nr. 14; Ivanauskas, Douchis 1999: 27).

1. Monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais

Pirmoji moneta su raiteliu ir dvigubais stulpais (žr. 1 pav.) 1985 m. rasta Bečių senkapyje (Ukmergės r.), moters kape (nr. 69). Pagal įkapes nustatyta, kad laidojimo data – XV a. pirmasis ketvirtis (Zabiela 1995: 347). Bečių senkapiro monetai skirta daug dėmesio, tačiau tiksliau ją datuoti vengta. Pritaikius 1949 m. G. Fedorovo įvestą keturių tipų seniausių LDK monetų klasifikavimo sistemą, ši moneta pavadinta III tipo atmaina, nes stulpai joje pavaizduoti ne viena, o dviem linijomis. Prigijo ir Bečių monetos tipo pavadinimas – pagal monetos radimo vietą.

Antroji moneta su raiteliu rasta atliekant archeologinius tyrimus Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje (žr. 2 pav.). 1991 m. archeologai ją rado pietinio korpuso išoriniame kieme. 1997 m. atliekant archeologinius tyrimus Vilniuje, Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų Pranciškonų bažnyčioje (Trakų g. 9), rasta ir trečioji šio tipo moneta (žr. 3 pav.). Ji laikyta atsitiktiniu radiniu. Tyrimus atlikęs archeologas Andrius Vaicekuskas (2000: 64–65) pateikė duomenų, kad bažnyčia pastatyta iki 1421 m. Iš tyrimų ataskaitos paaiškėjo, kad laidoti joje pradėta ne anksčiau kaip XV a. pirmojo ketvirčio pabaigoje, nes seniausia kape rasta moneta yra XV a. antruoju–trečiuoju dešimtmečiais Vytauto kaldintas denaras, kurio vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – ietigalis su kryžiumi. Atsitiktinis radinys yra ir tame pat plote buvęs apie 1388–1392 m. Jogailos kaldintas denaras su raiteliu ir dvigubu kryžiumi skyde. Gali būti, kad monetos pamestos iki pastatant bažnyčią. Žinoma, kad toje vietoje anksčiau irgi stovėjo bažnyčia, bet ją 1390 m. sugriovė kryžiuočiai.

Naujausi šio tipo monetų radiniai – iš Valdovų rūmų teritorijos. 2002 m. joje rastos net keturios monetos: trys – rūmų šiaurinio korpuso (žr. 4–6 pav.), viena – rytinio korpuso išorėje. Labai svarbu, kad visos jos gulėjo nesuardytuose kultūriniuose sluoksniuose ir kad kartu buvo kitų monetų, padedančių nustatyti monetų su raiteliu ir dvigubais stulpais kaldinimo datą.

4 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 11,1 mm, p – 0,140 g (Vilnius, Žemutinės pilies teritorija, 2002 m. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, GRD 93320)

5 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 12,3 mm, p – 0,208 g (Vilnius, Žemutinės pilies teritorija, 2002 m. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, GRD 93321)

6 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1401–1402 m. Ø 12,2 mm, p – 0,239 g (Vilnius, Žemutinės pilies teritorija, 2002 m. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, GRD 93322)

Iki šiol monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais datuotos dvejopai: S. Sajauskas ir D. Kaubrys (1993: 29, 50) jas datavo 1401–1404 m., o E. Ivanauskas ir M. Balčius (1994: 87), E. Ivanauskas ir R. J. Douchis (1999: 23) – 1398–1401 m. Ir vieni, ir kiti autoriai teigė, kad monetas kaldino Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas ir kad jos kaldintos Vilniuje. S. Sajauskas ir D. Kaubrys monetas su raiteliu ir dvigubais stulpais laikė Smolensko monetų prototipu (stulpai abiejose monetose pavaizduoti dviguba linija), taigi kaldintomis šiek tiek anksčiau nei Smolensko monetos. Tačiau dėl Smolensko monetų kaldinimo laiko vis dar ginčijamasi, taip pat ir dėl to, ar LDK monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais iš viso kaldintos Smolenske.

E. Ivanauskas ir M. Balčius (1994: 55), monetas datavę 1398–1401 m., jas susiejo su kitomis „ideologiniu turiniu artimomis monetomis, tai yra po 1396 m. kaldintų Vytauto grašių simbolika“. Jie nustatė, kad šių „grašių“ vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – liūtas su tamga (pynute). Monetas su raiteliu ir dvigubais stulpais jie laikė skirtingo nominalo tuo pačiu metu kaldintomis monetomis. Tačiau iš naujausių tyrimų paaiškėjo, kad monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduotas liūtas su totorišku pynutės simboliu, kitoje pusėje yra ne stulpai, o įrašas kirilica PEČAT (ženklas, moneta) (žr. monetą nr. 13: Ivanauskas, Douchis 1999: 23). Šios monetos turbūt yra vienos pirmųjų Vytauto kaldintų monetų, jos galėjo būti kaldinamos apie 1392 m. (Remecas 2004). Vadinasi, monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduotas raitelis, kitoje – dvigubi stulpai, su jomis sieti negalime.

E. Ivanausko ir M. Balčiaus darbe nepateikiama svaresnių argumentų, kurie įrodytų, kad monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais baigtos kaldinti 1401 m. (nepakankamai argumentuojama ir šių monetų kaldinimo pradžios data – 1398 m.). Teigiama, kad „tais metais pašlijo santykiai su Vokiečių ordinu, kuris buvo vienas iš stipriausių sidabro tiekėjų šiam regionui“ (Ivanauskas, Balčius 1994: 66). Taip pat nurodoma, kad sudaryta sutartis su Lenkija (Vilniaus–Radomo) Vytautui buvo labai nepalanki, nes jis neteko paveldėjimo teisių į savo tėvoniją Trakus. Tokiomis aplinkybėmis iškilo reikalas pareikšti apie savo teises į Trakų kunigaikštystę, todėl Vytauto monetose vėl atsirado jo herbas – ietigalis su kryžiumi (Ivanauskas, Balčius 1994: 66–67). E. Ivanauskas ir M. Balčius teigė, kad nuo 1401 m. Vytautas pradėjo kaldinti monetas su įrašu PEČAT vienoje pusėje ir ietigaliu su kryžiumi – kitoje. Tačiau naujaisi radiniai ir šio straipsnio autoriaus tyrimai (Remecas 2003: 52) tokiai nuomonei prieštarauja ir įrodo, kad šios monetos kaldintos apie 1392–1396 m.

Atliekant archeologinius tyrimus Valdovų rūmų teritorijoje, šiaurinio korpuso išorinėje dalyje, rastos trys monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais – visos durpingose žemėse. Dvi monetos gulėjo viena šalia kitos po medinio pastato grindimis. Trečioji moneta rasta tarp dviejų kitų medinių pastatų sienų. Virš jų buvusiuose mediniuose pastatuose aptikta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1440–1492) ir paskutinių Vytauto (1392–1430) kaldintų denarų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Pastarųjų monetų kaldinimo data – XV a. antrasis–trečiasis dešimtmetis. Viršutiniuose pastatuose buvusias monetas nuo monetų su raiteliu ir dvigubais stulpais skyrė apie 1–1,5 metro. Po pastatais, kuriuose rastos monetos su raiteliu, aptikta kitų pastatų liekanų. Tarp jų buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos kaldintų denarų su raiteliu ir dvigubu kryžiumi skyde, datuojamų maždaug 1388–1392 m. Aukščių skirtumas tarp šių denarų ir monetų su raiteliu – apie 0,5 metro (gylis – apie 3–3,5 m, H. abs. 89.90 ir 89.40). Dar viena moneta su raiteliu ir dvigubais stulpais rasta Valdovų rūmų rytinio korpuso išorinėje dalyje. Ji gulėjo žalio smėlio sluoksnyje šalia sugriauto medinio pastatėlio. Netoli jos, tik jau kitame sluoksnyje, rastos dvi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetos, kurių vienoje pusėje pavaizduotas ietigalis su kryžiumi, kitoje yra įrašas PEČAT. Jos datuojamos maždaug 1392–1396 m. Nė viena iš dabar žinomų septynių aptariamo tipo monetų nerasta su kitokių tipų monetomis, o tai rodo, kad jos kaldintos labai trumpą laiką. Apibendrinant galima

pasakyti, kad archeologijos duomenys monetas su dvigubais stulpais leidžia datuoti XIV a. paskutiniais–XV a. pirmaisiais metais.

Monetose pavaizduotas raitelis ir dvigubi stulpai neleidžia abejoti, kad jos kaldintos LDK, ir jų kaldinimą leidžia sieti su kunigaikščiu Vytautu. Stulpai – Vytauto asmeninis ženklas. Jis tikrai naudojamas nuo 1397 m., nes žinomas 1997 m. sausio 23 d. datuojamas Vytauto antspaudas, kuriame pavaizduotas raitelis, laikantis skydą su stulpais (Gumowski 1930: 719). Iki to laiko Vytauto asmeninis ženklas galėjo būti ietigalis su kryžiumi. Taigi pirmosios monetos su dvigubais stulpais galėjo atsirasti 1397 m. Tačiau seniausiuose antspauduose skyde pavaizduoti stulpai dar nelabai panašūs į stulpus monetose – pastarieji kur kas tobulesni. Tai verčia abejoti, kad aptariamų monetų kaldinimo pradžia yra 1397 m.

Labai svarbu atkreipti dėmesį į monetose pavaizduotą raitelį. Daugelio valstybių XIV–XV a. simbolika rodo, kad raitelis buvo valstybės gynėjo ir suvereno simbolis. Kaip raitelis visada buvo vaizduojamas konkretus asmuo. LDK monetose raitelis pirmą kartą pavaizduotas apie 1388–1392 m. kaldintuose denaruose. Juose yra Jogailos atvaizdas – tai patvirtina abiejose monetos pusėse įrašyta legenda **КНЯЗЬ ЯГА П** (kunigaikščio Jogailos ženklas, moneta) ir vienoje monetos pusėje esantis Jogailos ženklas – dvigubas kryžius skyde.

Monetose su dvigubais stulpais kaip raitelis irgi pavaizduotas konkretus valdovas – Vytautas. Jose legendų nėra, tačiau stulpai rodo, kad jos kaldintos Vytauto. Vytauto valdymo laikais raitelis tapo jo sukurtos galingos valstybės – LDK herbu. Tai labai aiškiai matyti iš XV a. pradžioje atsiradusio Vytauto majestotinio antspaudo (Rimša 1998: 10). Raitelis (valdovas) monetose negalėjo būti vaizduojamas atsitiktinai. Tokias monetas galėjo kaldinti tik valstybės valdovas. Vytautas LDK pradėjo valdyti 1392 m., tačiau iš pradžių jis buvo Jogailos vietininkas. 1401 m. kovo 11 d. Vilniaus–Radomo sutartimi patvirtintas LDK savarankiškumas, o Vytautas oficialiai pripažintas didžiuoju kunigaikščiu, turinčiu teisę valdyti LDK iki pat mirties. Šis įvykis ir galėjo lemti monetų su raiteliu ir dvigubais stulpais atsiradimą. Oficialiai pripažintas LDK valdovu, Vytautas jau drąsiai galėjo rodyti savo padėtį. Sunku pasakyti, ar monetų su raiteliu paskirtis iš pat pradžių buvo tik propagandinė. Jų rasta nedaug, taigi monetas, matyt, kaldintos labai trumpai – galbūt todėl, kad jau 1401 m. pavasarį pablogėjo LDK santykiai su Vokiečių ordinu, kuris buvo vienas iš pagrindinių sidabro tiekėjų (Ivanauskas, Balčius 1994: 66). 1402 m. prasidėjo karas, tų pačių metų vasarą apgultas Vilnius. Tokiomis sąlygomis kaldinti monetas turėjo būti labai sudėtinga. Taika su Vokiečių ordinu sudaryta 1404 m. gegužę. Taigi gali būti, kad monetas su raiteliu averse ir dvigubais stulpais reverse Vytautas kaldino tik nuo 1401 m. pavasario iki 1402 m. karo įvykių.

Visų septynių monetų spaudai pagaminti preciziškai. Monetas nukaldintos skirtingais spaudais, bet juos darė vienas meistras. Iš monetose pavaizduoto raitelio matyti, kad jų spaudai pagaminti kruopščiau nei kitų seniausių LDK monetų spaudai, taigi juos galėjo pagaminti tik labai aukštos kvalifikacijos meistras. Rytuose taip preciziškai nukaltų monetų nerasta, taigi spaudų gamintojas, matyt, atvyko iš Vakarų. Visų monetų vaizdus puošia taškiniai apvadaai. Beveik visų monetų stulpų viduryje yra taškas. Vienoje monetoje dar yra ir trys rutuliukai – vienas po stulpais ir du virš jų (žr. 4 pav.). Išskyrus vieną monetą, po raiteliu pavaizduotas trilapis, o prie jo galvos – keturlapis. Trilapis simbolizuoja leliją (grožio ir didybės simbolis), o keturlapis – tikriausiai kryžių. Taigi matyti, kad Vytautas, kaldindamas monetas, ne tik perėmė kryžiaus vaizdavimą (siekdamas parodyti savo ir valstybės konfesinę padėtį), bet ir pasirinko vaizduoti valdovo simbolį – leliją.

Monetų su raiteliu ir dvigubais stulpais masė yra 0,451, 0,273, 0,246, 0,239, 0,214, 0,208, 0,140 g, vidutinis skersmuo – apie 12 mm. Moneta aplūžusiais kraštais sveria mažiausiai. Iš kitų išsiskiria Bečių senkapio moneta. Jos masė beveik dvigubai didesnė nei kitų monetų, šios monetas skersmuo – beveik 15 mm. Todėl pareikšta nuomonė,

7 pav. LDK. Vytautas. Pusedengė. Apie 1404–1405 m. Smolenskas, p – 0,45 g (Drozdovo lobis. Saugoma Valstybiniame istorijos muziejuje, Maskva)

kad monetų su raiteliu ir dvigubais stulpais būta dviejų nominalų (Ivanauskas, Balčius 1994: 55–67). Sunkesnė moneta vadinta denaru, lengvesnė – pusdenariu. Vėliau šios nuomonės atsisakyta ir abi monetos imtos vadinti denarais (Ivanauskas, Douchis 1999: 23). Vis dėlto naujoji nuomonė nepagrįsta kokiais nors argumentais. Jei monetos būtų dviejų skirtingų nominalų, turėtų skirtis ne tik jų dydis ir masė, bet ir iškalti vaizdai. Dydžio ir masės skirtumus galėjo lemti netobula to meto monetų kaldinimo technika (jos kaldintos iš atkirptos sidabro vielos) ir principo *al Marco* laikymasis – iš tam tikro kiekio sidabro siekta nukalti tam tikrą kiekį monetų ir nekreiptas dėmesys į jų masės skirtumus. Gerokai skiriasi ne tik monetų su raiteliu, bet ir anksčiau Jogailos ir Vytauto kaldintų monetų bei tuo laikotarpiu užsienio valstybėse (Aukso ordoje, Lenkijoje, Rusijoje) kaldintų monetų dydžiai ir masė. Kaip rodo užsienio valstybių ir ankstesnių LDK monetų kaldinimo tradicija, didesnės ir sunkesnės monetos kaldintos pirmiausia, vėliau naudotas prastesnis metalas. Matyt, taip atsitiko ir su aptariamo tipo moneta. Kad didesnė ir sunkesnė moneta nukaldinta pirmiau, rodytų tai, kad joje virš raitelio dar nėra kryželio – mažesnės masės monetose jis jau labai ryškus. Taigi monetos su raiteliu averse ir dvigubais stulpais reverse yra vieno nominalo, jų masės vidurkis – apie 0,23–0,25 g.

Iki šiol manyta, kad monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais gamintos iš 8 lotų (500/1000) prabos sidabro, tačiau, atlikus dviejų monetų prabavimą, nustatyta, kad jų praba yra 878 ir 844, t. y. apie 14 lotų (14 lotų = 875/1000)*. Tikriausiai ir visos kitos monetos buvo tokios aukštos prabos. Jos turėjo būti gaminamos iš beveik gryno sidabro lydinių. Monetas kaldinant greičiausiai orientuotasi į Čekijos grašį, kuris nuo XIV a. paskutiniojo dešimtmečio ėmė daug sparčiau plisti LDK šiaurinėje dalyje. Nuo 1378 m. I ordinacijos Vaclovo IV (1378–1419) kaldintų grašių masė – apie 2,9 g, o praba – 820 (Castelin 1953: 28–29). Tačiau 1384–1397 m. kaldintuose grašiuose sidabro daug mažiau (apie 1,74 g), monetos kaldintos lengvesnės, o jų praba – tik apie 737 (Castelin 1953: 28–29). Dešimties Vytauto kaldintų monetų masė – apie 2,5 g, sidabro jose – apie 2,19 g. 1378 m. kaldintame I ordinacijos grašyje sidabro yra apie 2,39 g, t. y. tiek, kiek jo būtų vienuolikoje Vytauto monetų. Nors atliekant skaičiavimus, pasitaiko paklaidų, vis dėlto galima daryti išvadą, kad kiekviena iš aptariamų monetų sudarė dešimtąją Čekijos grašio dalį. Taigi tokias monetas visai pagrįsta vadinti denarais.

8 pav. Smolenskas. Jurijus Sviatoslavičius. Pusedengė. Apie 1401 m., p – 0,49 g (Drozdovo lobis. Saugoma Valstybiniame istorijos muziejuje, Maskva)

2. Monetos su liūtu arba leopardais

Monetas su dvigubais stulpais vienoje pusėje ir liūtu arba leopardais kitoje įprasta vadinti LDK sričių monetomis. Prie šių monetų kartais priskiriamos ir monetos, kurių vienoje pusėje pavaizduotas liūtas, kitoje yra ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю. Apie pastarąsias monetas daugiau sužinota 1915 m., radus Drozdovo (Maskvos sr., Rūzos r.) lobį. Be Rusios kunigaikštysčių (Maskvos ir jos valdų – Haličo, Serpuchovo, Možaisko, Dmitrovsko, Rostovo, Suzdalės–Nižnij Novgorodo) 240 monetų, jame buvo ir trys monetos, susijusios su LDK (kartais minimų Aukso ordos dirhamų nebuvo) (Čižov 1922: 65–66; Fedorov-Davydov 1981: 25). Dviejų monetų vienoje pusėje iškalta po du leopardus, kitoje – dvigubi stulpai (žr. 7 pav.), vienos monetos vienoje pusėje pavaizduotas liūtas, kitoje – ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю (žr. 8 pav.).

Kaip minėta, 1982 m. rusų numizmatas I. Spaskis pranešė apie keturias į Ermitažą patekusias monetas: dviejose iš jų pavaizduota po du leopardus (žr. 9–10 pav.), vienoje – liūtas ir ženklas Ю (žr. 11 pav.), dar vienos nežinomo tipo monetos vienoje pusėje buvo toks pat liūtas, kaip ir monetose su ženklu Ю, kitoje – dvigubi stulpai (žr. 12 pav.). Monetas prieš tai buvo Rusijos mokslų akademijos Kunstkameros Rytų monetų fonde, į jį pateko iš XVIII a. pradžios J. V. Briuso kolekcijos (Spaskij 1982: 88). 1989 m. Kernavėje rasta penktoji moneta su dvigubais

*Rentgeno fluorescenciniu būdu nustatyta Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų Pranciškonų bažnyčioje rastos monetos (1999 m.) ir monetos iš Vilniaus žemutinės pilies (2004 m.) prabos.

9 pav. LDK. Vytautas. Pusedgė. Apie 1404–1405 m. Smolenskas, p – 0,42 g (J. V. Briuso kolekcija. Saugoma Valstybiniame ermitaže, Sankt Peterburgas)

10 pav. LDK. Vytautas. Pusedgė. Apie 1404–1405 m. Smolenskas, p – 0,42 g (J. V. Briuso kolekcija. Saugoma Valstybiniame ermitaže, Sankt Peterburgas)

11 pav. Smolenskas. Jurijus Sviatoslavičius. Pusedgė. Apie 1401 m., p – 0,38 g (J. V. Briuso kolekcija. Saugoma Valstybiniame ermitaže, Sankt Peterburgas)

stulpais vienoje pusėje ir dviem leopardais – kitoje (žr. 13 pav.). V. Aleksiejūnas (1990: 229–233) nurodė dvylika šio tipo monetų, bet jis atskirai minėjo keturias į Ermitažą patekusias monetas ir keturias monetas iš J. V. Briuso kolekcijos. Taigi iki šiol žinomos tik aštuonios su LDK sietinos monetas.

Šioms monetoms skirta daug dėmesio ir pateikta įvairių nuomonių dėl jų priklausymo. Dauguma autorių sutarė, kad monetas kaldintos XV a. pradžioje. Tokią išvadą leidžia daryti Drozdovo lobis, paslėptas 1410–1425 m., greičiausiai – iki 1415 m., ir Kernavėje rasta moneta, į žemę patekusi iki 1420 m. (Čižov 1922; Luchtanas 2000: 76). E. Ivanauskas (1994: 29; žr. monetas nr. 15–16: Ivanauskas, Douchis 1999: 24) teigė, kad monetas kaldintos 1398–1401 m. Dauguma autorių monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduoti dvigubi stulpai, siejo su Vytautu. Tačiau M. Gumowski (1926: 64) nurodė, kad jose vaizduojami leopardai panašūs į Holšteino kunigaikštystės herbą, todėl monetas reikia sieti su Viazmos kunigaikščiu Andriumi Alšėniškiu ir datuoti maždaug 1410 m. Vis dar nesutariama dėl šių monetų kaldinimo vietos. Dažniausiai nurodomas Smolenskas, tačiau minimas ir Polockas, Viazma, taip pat Brianskas, Riazanė (Luchtanas 2000: 78–79). Daugiausia neaiškumų kelia monetas, kurių vienoje pusėje yra ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю, o kitoje – liūtas. J. Kario (1959: 165) nuomone, tokias monetas kaldino Smolensko kunigaikštis Jurijus Sviatoslavičius, kol Vytautas dar nebuvo atsiėmęs Smolensko, t. y. iki 1404 m. E. Ivanauskas (1994: 29; žr. monetą nr. 21: Ivanauskas, Douchis 1999: 25) šias monetas laiko Andriaus Algirdaičio monetomis, kaldintomis Polocke 1398–1399 m.

Nekyla abejonių, kad aptariamoms monetoms yra LDK srities monetas, kaldintos šiaurinėje LDK teritorijos dalyje. Tai patvirtina monetų radiniai. Dabartinės Lietuvos teritorijoje rasta tik viena tokia moneta. Negirdėti, kad tokių radinių būtų buvę Baltarusijos ar Ukrainos valstybių teritorijoje. Trys monetas rastos Maskvos srityje, tiesa, visos – viename lobyje. Dar keturių monetų radimo vieta nežinoma, tačiau abejojama, kad šios monetas Petro I (1682–1725) laikais į J. V. Briuso kolekciją būtų galėjęs pateikti iš LDK (Ivanauskas, Balčius 1994: 56). Tikriausiai jos rastos tuometinėje Rusijos teritorijoje.

Dvigubi stulpai rodo, kad monetas kaldintos Vytauto, o stulpų vaizdavimas dviguba linija jas leidžia sieti su Vilniuje maždaug 1401–1402 m. kaldintais denarais. Šios monetas tikrai turėjo būti kaldinamos tuo pačiu metu, kaip ir denarai, ir labai trumpą laiką. Tokių monetų rasta nedaug, taigi jų, kaip ir Vilniuje kaldintų denarų, paskirtis tikriausiai buvo propagandinė. Vargu ar šios monetas pradėtos kaldinti anksčiau nei Vilniuje kaldintos monetas su raiteliu. Tam prieštarautų liūto ir leopardų vaizdavimas su lelijos formos uodegomis. Lelijos nėra vokiečių pirklų emblema, kaip nurodė E. Ivanauskas (Ivanauskas, Balčius 1994: 60), jos yra savarankiško valdovo simbolis. Toks simbolis, tik stilizuotas, matyti ir Vytauto denaruose, kaldintuose Vilniaus kalykloje. Lelijos pavaizduotos apie 1388–1392 m. kaldintose Jogailos monetose, apie 1386–1387 m. šio valdovo kaldintoje monetoje liūto uodega irgi yra lelijos formos (Remecas 2003: 94–97, 103). Lelijos simbolis monetoje galėjo atsirasti tik Vytautą oficialiai pripažinus didžiuoju kunigaikščiu. Kaip žinoma, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautas pripažintas 1401 m. kovo 11 d. Vilniaus–Radomo sutartimi. Aptariamoms monetoms negalėjo būti kaldinamos ir XV a. antrajame dešimtmetyje – tuo metu Vilniuje pradėti kaldinti Vytauto denarai, kuriuose stulpai pavaizduoti viena linija.

1399 m. Vytautas nušalino vietinius kunigaikštukus, pasodino savo statytinius ir galutinai pajungė visas sritis kunigaikštystes. Tačiau 1401 m. rudenį Smolenske įvyko sukilimas, užmuštas Vytauto vietininkas. Vytautas su kariuomene atvyko į Smolenską, tačiau jo nepaėmė. Smolenskas atsiskyrė nuo LDK. Valdžia laikinai atiteko Jurijui Sviatoslavičiui. 1404 m. pavasarį Vytautas vėl atsiėmė Smolenską. Kova dėl šios srities buvo labai svarbi – Smolenskas dėl savo geografinės padėties buvo labai reikalingas tiek LDK, tiek Maskvos didžiajai kunigaikštystei. Taigi aptariamų monetų kaldinimas labiausiai sietinas su Smolensko kunigaikštyste.

12 pav. LDK. Vytautas. Pusedgė. Apie 1401 m. Smolenskas, p – 0,43 g (J. V. Briusko kolekcija. Saugoma Valsitybiniame ermitaže, Sankt Peterburgas)

13 pav. LDK. Vytautas. Pusedgė. Apie 1404–1405 m. Smolenskas. Ø 13,5 mm, p – 0,443 g (Kernavė. Saugoma Kernavės archeologijos ir istorijos muziejuje)

Kaip monetų kaldinimo centras minimas ir Brianskas, bet jis nuo 1356 m. priklausė LDK, kovos dėl jo nevyko. Riazanė buvo savarankiška didžioji kunigaikštystė, taigi joje Vytauto ar į jas panašios monetos tikrai negalėjo būti kaldinamos. Be to, čia kaldintos kitos numizmatikos specialistams gerai žinomos monetos (Orešnikov 1896: 75–77). Polocko kalyklos veikla siejama su Polocko kunigaikščiu Andriumi Algirdaičiu (1342–1387), tačiau nėra įrodymų, kad šis kunigaikštis paskutiniiais savo gyvenimo metais (žuvo 1399 m. mūšyje prie Vorsklos) tikrai valdė Polocką. Taip pat nėra įrodymų, kad ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю, buvo jo ženklas. Liūto vaizdavimas su lelija rodo išskirtinę valdovo padėtį, ją rodo ir pats liūto simbolis, pavaizduotas monetose su dvigubais stulpais, kurios gali būti priskiriamos tik Vytautui. Be to, Polocke aptariamo tipo monetų iki šiol nerasta. Smolensko žemė Viazma nuo 1403 m. priklausė LDK, tačiau jos dydis ir reikšmė buvo daug mažesnė nei Smolensko. Taigi šių monetų kaldinimo centru galima laikyti tik Smolenską. Tačiau reikėtų atsakyti į klausimą, kodėl monetos ir jose pavaizduoti simboliai yra tokie skirtingi.

Aptariamoms monetoms būdingi keturi simboliai: dvigubi stulpai, liūtas, leopardai ir ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю. Lengviausia paaiškinti dvigubų stulpų simbolį – tai Vytauto asmeninis ženklas, rodantis šių monetų priklausomumą. Tačiau stulpai monetose pavaizduoti nevienodai. Vilniuje kaldintuose denaruose pavaizduotų stulpų centrinis stiebas gerokai aukštesnis už du šoninius, o monetose su leopardais ar liūtu – tik šiek tiek aukštesnis už du šoninius, tačiau pirmosiose monetose pavaizduotų stulpų bokštas aukštas, o antrosiose – žemas. Vilniaus monetose pavaizduotų stulpų viduryje yra vienas taškas, monetose su liūtu – trys taškai, o monetose su leopardais jų iš viso nėra. Tokie skirtumai rodytų, kad spaudus monetoms darė skirtingi meistrai. Tačiau tarp Vilniaus monetų ir aptariamo tipo monetų esama tam tikrų panašumų. Pavyzdžiui, Vilniaus monetose ir monetose su liūtu stulpai pavaizduoti dviguba išsiline linija, o monetose su leopardais centrinis stulpų stiebas yra įtrauktas į bokšto vidų, t. y. apatinė stiebo dalis nesujungta. Šias monetas sieja ir taškai, esantys stulpų viduryje. Tokie panašumai leidžia teigti, kad monetoms su leopardais spaudus gamino kitas meistras, nei tas, kuris gamino spaudus Vilniaus monetoms bei monetoms su liūtu. Ar pastarosioms monetoms spaudus gamino skirtingi meistrai – iki galo neaišku. Labiau tikėtina, kad šios monetos – vieno meistro darbas.

Daug sudėtingiau paaiškinti, ką reiškia ženklas, panašus į kirilicos raidę Ю. Iki šiol jis laikytas Smolensko kunigaikščio Jurijaus Sviatoslavičiaus inicialu arba Polocko kunigaikščio Andriaus Algirdaičio ženklu. Tačiau, kaip ne kartą atkreiptas dėmesys, nei LDK, nei Rusios kunigaikštysčių XIV a. pabaigos–XV a. pradžios monetose valdovo vardo inicialas paprastai nebūdavo iškalamas. Ženklas pavaizduotas dviguba linija, jame yra trys taškai – taigi matyti, kad tai nėra raidė. Šis ženklas pavaizduotas taip pat, kaip ir Vytauto asmeninis ženklas – stulpai. Jis tikrai nėra raidė – tai privataus asmens ženklas, vadinamoji tamga. Šį ženklą mėginta priskirti Andriui Algirdaičiui, nes jis panašus į jo sūnaus Jono ženklą, sudarytą iš dviejų apskritimų, ties viduriu sujungtų kryžiumi (Ivanauskas, Balčius 1994: 58). Vis dėlto tai tik prielaida. Abejoti ja verčia ir tai, kad žinomame antspaude, kuris, spėjama, priklauso Andriui Algirdaičiui, pavaizduotas paprastas aštuonių galų kryžius (žr. antspaudą nr. 800: Janin, Gaidukov 1998: 107, 220, 306, 484). Aiškaus atsakymo, kam priklauso į raidę Ю panašus ženklas, kol kas nėra.

To meto Maskvos Didžiosios kunigaikštystės monetose pavaizduotas liūtas buvo visos Rusios simbolis (Fedorov-Davydov 1981: 131–132). Toks simbolis būdingas ir pačioms seniausiomis LDK monetoms, kaldintoms Jogailos: apie 1386–1387 m. šio valdovo kaldintose portretinėse monetose matyti keturpėščias liūtas, virš jo – totoriškas ženklas pynutė, o tais pačiais metais kaldintose monetose su ereliu keturpėščias liūtas pavaizduotas su lelijos formos uodega. Keturpėščias liūtas su

totorišku simboliu pynute pavaizduotas ir pirmosiose anoniminėse Vytauto monetose, kaldintose apie 1392 m. Rusiškų žemių simbolis liūtas būdingas ir Raudonosios Rusios monetoms, kaldintoms apie 1340–1394 m. Lvove (Kopicki 1974: 259–279). Tačiau jose liūtas pavaizduotas stačias.

Aptariamose monetose liūtas taip pat pavaizduotas stačias, su lelijos formos uodega. Literatūroje pateikiamose srities monetų iliustracijose matyti tiek stačias, tiek keturpėščias liūtas. Visose monetose, kuriose liūtas pavaizduotas keturpėščias, jo kaklas su kūnu sudaro statų arba beveik statų kampa, o galva visada pakelta ir žvilgsnis nukreiptas į tolį. Jei srities monetų liūtą pavaizduotume keturpėstį, jo kaklas būtų palenktas, galva nuleista, žvilgsnis nukreiptas į žemę. Toks liūtas būtų ne galybės ir stiprybės, o nuolankumo ir paklusnumo simbolis, bet tai prieštarauja heraldikos kanonams. Pagal juos, liūtas, vaizduojamas su lelijos formos uodega, rodo išskirtinę valdovo padėtį. Srities monetų liūtas labai panašus į Lvovo monetų bei Čekijos grašių liūtą, tik neturi karčių. Taigi srities monetoms spaudus galėjo gaminti meistras, kuriam buvo gerai žinomos Lvovo monetos ar Čekijos grašiai – jis į LDK galėjo atvykti iš šių regionų. Seniausių LDK monetų liūtas simbolizavo rusiškų žemių pavaldumą Lietuvai ir jos pretenzijas į šias žemes.

Sunku paaiškinti dviejų leopardų simbolį. Vakarų Europos heraldikos specialistai į žiūrovą snukiu atgręžtą liūtą laiko leopardu, turinčiu tokią pačią prasmę, kaip ir liūtas. Labai tikėtina, kad šis simbolis nukopijuotas nuo XIV a. pabaigos–XV a. Holšteino hercogystės (Šiaurės Vokietija) monetų. Toks simbolis galėjo būti pasirinktas meistro, kilusio iš Hanzos pirklių tinklui priklausančio miesto. Nežinoma, ar dviejų leopardų vaizdavimą lėmė aklos meistro pastangos nukopijuoti Holšteino monetas, ar šis simbolis iš anksto suplanuotas ir apgalvotas. Galime daryti prielaidą, kad didysis leopardas, kurio uodega papuošta lelija, simbolizavo rusiškas LDK žemes, o mažasis leopardas, vaizduojamas be lelijos, – sritį, žemę ar miestą. Deja, neturime tikslų žinių apie tuometinį Smolensko herbą. Žinoma tik tai, kad Smolensko kunigaikštis Fiodoras Rostislavičius Juodasis (1280–1293), arba greičiau – Fiodoras Sviatoslavičius (XIV a. vid.), turėjo antspaudą su liūtu (žr. antspaudą nr. 807: Janin, Gaidukov 1998: 108–110, 221, 306, 486). Liūto, tiksliau – leopardo simbolį naudojo ir iš Smolensko išvyto Jurijaus Sviatoslavičiaus sūnus kunigaikštis Fiodoras Jurjevičius (žr. antspaudą nr. 436L: Janin, Gaidukov 1998: 74, 173, 283, 410), bet XV a. pirmojoje pusėje Smolensko herbas jau buvo lokys (Rimša 2004: 97). Sunku pasakyti, ar lokys pavaizduotas 1404 m. Vytauto didžiajame antspaude. Jame vaizduojamas keturpėščias žvėris labiau panašus į liūtą. Galbūt galima pritarti E. Ivanauskui, kad lokio simbolis išsirutuliojo iš leopardo ar liūto (Ivanauskas, Balčius 1994: 61).

Taigi galima daryti išvadą, kad aptariamoms LDK srities monetoms negalėjo būti kaldinamos anksčiau nei 1401 m., Vytauto oficialiai nepripažinus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Tokią išvadą leidžia daryti lelijos – savarankiško valdovo ženklo vaizdavimas visose monetose. Monetų rasta labai nedaug, todėl galima daryti prielaidą, kad jos kaldintos propagandiniais tikslais. Kadangi po 1401 m. aktualiausias Vytauto vykdytos Rytų politikos klausimas buvo kontroliuoti Smolensko žemes (1401 m. jos atsiskyrė nuo LDK), šių monetų kaldinimas turėtų būti siejamas su Smolensku. Prie LDK Smolenskas galutinai prijungtas 1404 m. pavasarį. Gali būti, kad kaip tik apie 1404–1405 m. ir pasirodė Vytauto monetos. Tačiau kaip paaiškinti, kad per tokį trumpą laiką nukaldintos net trijų skirtingų tipų monetos, o viena jų – su ženklu, kurio negalima priskirti Vytautui?

Visos Vytauto valdymo laikais LDK priklausiusios žemės į valstybės sudėtį pateko valdant Algirdui (1345–1377). Smolenskas buvo vienintelė nauja LDK žemė – ji prijungta 1395 m. Kontroliuoti šią sritį nebuvo paprasta – tai rodo 1401 m. sukilimas ir atsiskyrimas nuo LDK. Įtampa turėjo būti jaučiama ir iki sukilimo. Visai gali būti, kad 1401 m. rudenį įvykusio sukilimo išvakarėse Vytautas savo padėčiai Smolenske sutvirtinti nukaldino monetas, kuriose buvo pavaizduotas jo asmeninis ženklas –

stulpai (avers) ir liūtas (reverse). Tokią prielaidą leistų daryti ir monetų panašumas į Vilniuje apie 1401–1402 m. kaldintus denarus – jis rodytų, kad monetoms spaudus galėjo daryti tas pats meistras. Po sukilimo valdžią perėmęs Jurijus Sviatoslavičius, matyt, irgi kaldino monetas su liūtu, tik jose vietoj Vytauto ženklo jau buvo vaizduojamas Jurijaus Sviatoslavičiaus ženklas. 1404 m. pavasarį Smolenskas galutinai prijungtas prie LDK. Savo pergalei sutvirtinti Smolenske Vytautas vėl kaldina monetas su asmeniniu ženklu – dvigubais stulpais averse ir dviem leopardais reverse. Nenustatyta, ar leopardai buvo Holšteino hercogystės monetų kopija, ar jie simbolizavo LDK rusiškas žemes ir Smolenską, tačiau beveik nekyla abejonių, kad monetų meistras atvyko iš Hanzos pirklių tinklui priklausančio miesto ir kad jis negalėjo aplenksti Vokiečių ordino. Taika su Vokiečių ordinu sudaryta 1404 m. gegužę. Vadinasi, galime daryti išvadą, kad šios monetos kaldintos apie 1404–1405 m.

Pagal masę (vidurkis – apie 0,45 g) LDK srities monetos prilygo Rusios kunigaikštysčių pusedengėms (dengų masė – apie 0,8–0,9 g (Fedorov-Davydov 1981: 142)). Tai negali būti atsitiktinumas. LDK srities monetos buvo skirtos Rusios kunigaikštysčių, pirmiausia – Maskvos rinkai (prekybai ir propagandai). Pusedengių Rusios kunigaikštystėse kaldinta daug mažiau nei dengų, todėl visai galėjo būti, kad Vytautas, atkreipęs dėmesį į smulkesnių monetų stygių Rusios kunigaikštystėse, norėdamas įgyvendinti Rusios žemėse savo politinius ir ekonominius interesus, ėmė kaldinti pusedenges. Šias monetas vadinti kunomis (Ivanauskas 1994) ar denarais (Ivanauskas, Duhchis 1999: 24–25) nepagrįsta, jas reikėtų vadinti pusedengėmis.

Išvados

1. 1401 m. kovo 11 d. Vilniaus–Radomo sutartimi patvirtinus LDK savarankiškumą ir Vytautą oficialiai pripažinus didžiuoju kunigaikščiu, pradėtos kaldinti monetas su raiteliu (valdovo atvaizdas) averse ir dvigubais stulpais (Vytauto asmeninis ženklas) reverse. Monetas galėjo būti kaldinamos tik nuo 1401 m. pavasario iki 1402 m. karo įvykių.

2. Monetų masės vidurkis – apie 0,23–0,25 g (vidutinis skersmuo – apie 12 mm). Jos gamintos iš ne žemesnės nei 14 lotų prabos sidabro. Kaldinant monetas, orientuotasi į Čekijos grašį – jos sudarė dešimtąją Čekijos grašio dalį. Todėl šios monetos vadintinos denarais.

3. LDK monetos su dvigubais stulpais averse ir liūtu arba dviem leopardais reverse, taip pat monetas su liūtu ir ženklu, panašiu į raidę IO, kaldintos Smolenske ne anksčiau kaip 1401 m.

4. 1401 m. rudenį įvykusio sukilimo išvakarėse savo padėčiai Smolenske sutvirtinti Vytautas kaldino LDK srities monetas su asmeniniu ženklu – dvigubais stulpais averse ir liūtu reverse.

5. Apie 1404–1405 m. Vytautas, siekdamas patvirtinti savo pergalę ir galutinį Smolensko prijungimą prie LDK, Smolenske vėl kaldino srities monetas su asmeniniu ženklu – dvigubais stulpais averse ir dviem leopardais reverse.

6. LDK monetos, kaldintos Smolenske, vadintinos ne kunomis ar denarais, o pusedengėmis.

7. Monetas su ženklu, panašiu į kirilicos raidę IO, 1401 m. Smolenske galėjo kaldinti po sukilimo laikinai perėmęs valdžią Jurijus Sviatoslavičius. Monetų reverse liko liūto simbolis, o averse, matyt, buvo vaizduojamas Jurijaus Sviatoslavičiaus ženklas. Šių monetų laikyti LDK srities monetomis kol kas negalime, jų atribucija kol kas tiksliai nenustatyta.

Priedas

1 lentelė

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apie 1401–1402 m. Vilniuje kaldinti denarai

Radimo vieta ir data	Monetos požymiai	Saugojimo vieta
Bečiai (Ukmergės r.). Senkapis, kapas nr. 69. 1985 m.	Ø 14,7 mm, p – 0,451 g	Ukmergės kraštotyros muziejus
Vilnius. Žemutinė pilis, Valdovų rūmų pietinio korpuso išorė. 1991 m.	Ø 12,3 mm, p – 0,246 g, ašių santykis – 280°	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 20984
Vilnius. Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų Pranciškonų bažnyčia (Trakų g. 9). 1997 m.	Ø 11,8 mm, p – 0,214 g, praba – 878, ašių santykis – 225°	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 73042
Vilnius. Žemutinė pilis, Valdovų rūmų rytinio korpuso išorė. 2002 09 13	Ø 12,1 mm, p – 0,273 g, ašių santykis – 90° (paveikta korozijos)	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 93962
Vilnius. Žemutinė pilis, Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorė. 2002 10 14	Ø 11,1 mm, p – 0,140 g, ašių santykis – 250° (kraštai aplūžę)	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 93320
Vilnius. Žemutinė pilis, Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorė. 2002 11 08	Ø 12,3 mm, p – 0,208 g, praba – 844, ašių santykis – 135°	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 93321
Vilnius. Žemutinė pilis, Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorė. 2002 11 11	Ø 12,2 mm, p – 0,239 g, ašių santykis – 330°	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 93322

Literatūra

- Aleksiejūnas V. 1985: Pierwsze monety litewskie. – *Biuletyn numizmatyczny* 7–8, Warszawa, 122–126.
- Aleksiejūnas V. 1990: Kai kurie duomenys apie Lietuvos pinigėlius artimas monetas. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, 229–233.
- Castelin K. 1953: *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské* (1300–1471). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Fedorovas G. B. 1951: Lobių su Lietuvos lydiniais ir monetomis topografija. – *Lietuvos istorijos instituto darbai* 1, 181–228.
- Gumowski M. 1926: Ze studiów nad numizmatyką litewską wieków średnich. – *Zapiski Numizmatyczne* 2, Lwów, 58–64.
- Gumowski M. 1930: Pieczęcie Książąt Litewskich. – *Atheneum Wileńskie* 7(3–4), 684–725.
- Ivanauskas E., Balčius M. 1994: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų*, Vilnius.
- Ivanauskas E., Douchis R. J. 1999: *Coins of Lithuania 1386–1707*. Vilnius–Columbia: Savastis.
- Karys J. K. 1959: *Senovės lietuvių pinigai. Istorija ir numizmatika*. Bridgeport, Connecticut: Aukselis.
- Kiersnowski R. 1984: Najdawniejsze monety litewskie. – *Wiadomości Numizmatyczne* 28(3–4), Warszawa, 129–173.
- Kopicki E. 1974: *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych* 1(1). Warszawa: Polskie towarzystwo archeologiczne i numizmatyczne.
- Kuncevičius A., Aleksiejūnas V. 1992: Pirmosios Lietuviškos monetos ir plombos. – *Kultūros barai* 2, 67–69.
- Luchtanas A. 2000: Sidabro lydinų ir monetų radiniai Kernavėje. – *Numizmatika* 1, 67–84.
- Remecas E. 2003: *Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Rimša E. 1998: Lietuvos valstybės herbas ir vėliavos. – *Lietuvos heraldika. I d.* Vilnius: Baltos lankos.
- Rimša E. 2004: *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Vilnius: Versus Aureus.
- Sajauskas S. 1992: Lietuvos numizmatika (XII–XV a.). – *Mokslas ir Lietuva* 1, 99–107.
- Sajauskas S., Kaubrys D. 1993: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*. Vilnius: Žaltvykslė.
- Vaičekauskas A. 2000: *1997 m. archeologijos tyrinėjimų Vilniuje, Trakų g. 9, Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų Pranciškonų bažnyčios viduje (plotai Nr. I ir Nr. II)*. Mokslinė ataskaita, Vilnius.
- Zabiela G. 1986: Bečių Pakapės tyrinėjimai. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*, 107–109.
- Zabiela G. 1995: Bečių senkapis. – *Lietuvos archeologija* 11, 330–381.
- Zabiela G., Aleksiejūnas V. 1988: Reta moneta iš Bečių senkapių. – *Kultūros barai* 3, 66.
- Бекинтеев Ш. И. (Bektinejev) 1994: *Денежное обращение Великого княжества Литовского в XIII–XV в. в.* Минск: В. Н. Милютин.
- Волкайте-Куликаускаене Р., Лухтан А. (Volkaite-Kulikauskienė, Luchtan) 1981: Редкие монеты из восточной Литвы. – *Советская археология* 4, Москва, 265–270.
- Иванаускас Э. (Ivanauskas) 1994: Полоцкие куны Андрея Ольгердовича и Витовта. – *Всероссийская нумизматическая конференция. Тезисы докладов*, Санкт-Петербург, 28–29.
- Ильин А. А. (Ijīn) 1940: *Классификация русских удельных монет*, Ленинград.
- Орешников А. (Orešnikov) 1896: *Императорский Российский исторический музей имени Александра III. Описание памятников Российского исторического музея. Русские монеты до 1547 года*, Москва.
- Ремecas Э. (Remecas) 2004: О датировке древнейших монет Великого княжества Литовского (конец XIV в.). – *Numizmatika* 19, Bratislava.
- Спасский И. Г. (Spaskij) 1982: Несколько пополнений русских коллекций отдела нумизматики. – *Сообщения Государственного Эрмитажа* 47, Ленинград, 88–89.
- Федоров Г. Б. (Fedorov) 1949: Классификация литовских слитков и монет. – *Краткие сообщения Института истории материальной культуры* 29, Москва, 64–75.
- Федоров-Давыдов Г. А. (Fedorov-Davydov) 1981: *Монеты Московской Руси*. Москва: Московский университет.
- Чижов С. И. (Čižov) 1922: Дроздовский клад русских денег времени великого князя Василия Дмитриевича Московского. – *Труды нумизматической комиссии Российской академии истории материальной культуры* 3, Петербург.

Янин Л. В., Гайдуков П. Г. (Janin, Gaidukov) 1998: *Актовые печати древней Руси X–XV в. в. 3*. Москва: Интрада.

Gauta 2004 m. birželio mėn.

Priimta spaudai 2004 m. rugsejo mėn.

Summary

THE FIRST COINS OF THE OFFICIALLY RECOGNISED GRAND DUKE VYTAUTAS OF LITHUANIA

Eduardas Remecas

The article deals with the coins of the Grand Duke Vytautas of Lithuania the obverse of which features a rider and the reverse – double, the so-called Gediminian columns. The article also discusses the coins close to this type – GDL territorial coins with double columns on the one side and a lion or two leopards on the other.

The seven coins described in the article bearing a rider and double columns portray a concrete overlord, Vytautas. Such coins could only be struck by an overlord of state. Vytautas came to power in the GDL in 1392, yet he was just a vicegerent of Jogaila's at the time. On 11 March 1401, in the Acts of Vilnius and Radom, the self-dependence of the GDL was approved and Vytautas was officially recognised as grand duke. Vytautas was entitled to ruling the GDL self-dependently until death. The appearance of the coins with a rider and double columns could have been inspired by namely this event. Vytautas could already show his position openly. We are unable to say whether these coins were originally designated just for propaganda but the small amount of the coins we are aware of today suggests they were struck for a very short period of time. Supposedly, the coins with a rider on the obverse and double columns on the reverse could only be struck between the spring of 1401 and the war of 1402.

The dies for all the seven coins were produced by one and the same master, yet all the coins known were struck using different dies. Below the rider, all the coins bear a trefoil, which, in heraldry, is the symbol of the lily, and above the rider, near his head, a quadri-foil is featured, obviously, symbolising a cross (except in one coin). So Vytautas, as in his earlier coins, took over the picturing of a cross (to show his and the state's confessional position) and started picturing a lily, the symbol of overlord, at the same time.

The average size of the coins is 12 mm and their average weight is about 0.23–0.25 g. The coins were made of silver not lower than 14 lot. In striking the coins it was orientated towards the Czech groat, so the coins made up the 10th part of the groat. Therefore, it is quite reasonable to call these coins denari.

The GDL territorial coins could not be struck before 1401, when Vytautas was officially recognised as the Grand Duke of Lithuania. This shows in the insignia of the self-dependent overlord, a lily, used in all the coins. The very small amounts of these coins known show their propagandistic nature. After 1401, the most acute problem in Vytautas' eastern policy was only the control over Smolensk land, which separated from the GDL in 1401. Thus the striking of the territorial coins should only be linked to the latter town.

It might be that on the eve of the rebellion which took place in the autumn of 1401 Vytautas struck the coins with his personal insignia, columns on the obverse and a lion on the reverse, to strengthen his position in Smolensk. This conclusion would be in no conflict to the fact that both the denari that were struck in 1401–1402 in Vilnius and the coins featuring a lion are very similar in appearance and the dies

for them could have been produced by one and the same master. After the rebellion Yuri Sviatoslavovich, who overtook power, could possibly proceed with striking coins for a short while but bearing his personal insignia instead of those of Vytautas and leaving the same lion on the reverse. In the spring of 1404 Smolensk was definitively incorporated into the GDL. To confirm his victory, Vytautas minted coins once again in Smolensk. In them, we again see Vytautas' personal insignia – columns on the obverse and two leopards on the reverse. Whether the latter were just a copy of the coins of the duchy of Holstein or meant the GDL's Russian lands and Smolensk still remains to find out. However, it raises almost no doubts that the master of the coins arrived from a town that belonged to the Hansa merchant guild and he could not bypass the German Order with which peace was established in May 1404. Consequently, we can conclude that these coins were struck in ca. 1404–1405. By average weights (about 0.45 g), the territorial coins equalled the half-dengas of the Russian duchies. These were designated for the market of the Russian duchies, possibly specifically for the duchy of Moscow (for trade and propaganda).